

капіталу, пропорціонально трудовому вкладу, зустрічаються і смешанні схеми, які враховують як трудове участь працівника, так і його частку в власності підприємства. Найбільш справедливою і економічно ефективною вважається смешана схема розподілу прибутку.

В товариствах з обмеженою і додатковою відповідальністю схема розподілу прибутку вибирається з урахуванням специфіки конкретного підприємства в залежності від правових відносин учасників.

Прибуток повного товариства, як правило, розподіляється між учасниками пропорціонально їх часткам в складочному капіталі. Однак учасницький договір або спеціальне угодження учасників можуть встановлювати і інший порядок такого розподілу, наприклад порівну або з урахуванням інших критеріїв. Найважливішою особливістю правових відносин учасника повного товариства є його неограничена відповідальність по боргах товариства всім своїм майном, звідси випливає правило про неможливість відсторонення когось з товариства від участі в прибутках і втратах.

В командитних товариствах повинно домовлятися право переважного участя в прибутках вкладчиків (лиць, несущих обмежену відповідальність по боргам командитистів, командитистів). При розподілі прибутку по вкладам і часткам в першу чергу повинна бути виділена її частка, підлягаюча розподілу по вкладам командитистів. В цьому сенсі статус командитистів аналогічний статусу власників привілейованих акцій акціонерного товариства.

В виробничих кооперативах, враховуючи невідчужуваність їх фондів, найбільш оптимальним вважається розподіл доходу між членами кооператива пропорціонально трудовому вкладу.

Безумовно, запропоновані схеми присвоєння прибавочного продукту на мікрорівні для підприємств колективної форми власності потребують подальшого аналізу і перевірки на ефективність використання в реальній економічній практиці. Що стосується проблем присвоєння на макрорівні, необхідно раніше всього переглянути податкове законодавство, по суті більш сприятливий підприємницький потенціал країни і по-ранішньому відсторонююче виробника від результатів своєї роботи.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ПРОБЛЕМИ НОРМУВАННЯ ЗАТРАТ ПРАЦІ

НИЖНИК В.М., к.е.н., доц.,
Технол. університет Поділля

В останні роки вченими досягнуто певних успіхів у розвитку теоретичних основ нормування затрат праці, застосуванні методів оптимізації і електронно-обчислювальних машин для розрахунку норм, удосконаленні управління нормуванням. Однак якість норм і нормативів, процеси охоплення нормуванням не завжди відповідають сучасним вимогам. У значній мірі це зумовлено тим, що досягнення теорії й практики нормування затрат праці ще не стали доступними широкому загалу вчених і спеціалістів, немає узагальнюючої наукової системи поглядів на проблеми нормування затрат праці в її еволюційному розвитку.

У числі перших, хто поставив питання про наукові методи організації трудових процесів у промисловій практиці був американський інженер Ф. Тейлор, який розробив і впровадив (вперше у 1881 р. на підприємствах компанії "Мідвейл Стіл") методи нормування праці. Вони полягають в тому, що нормування ґрунтувалося не на реєстрації минулих показників, як це робили до нього, а на безпосередньому вимірюванні затрат часу на виконання певних операцій і видів робіт за допомогою хронометражних спостережень. В результаті введення його методів і принципів (їх зводять до 8) на підприємствах компанії "Бетліхем Стіл" денний виробіток робітника-вантажника зріс майже у чотири рази, а витрати на робочу силу знизились у 2,4 рази. Не зупиняючись на перевагах і недоліках системи методів нормування Ф. Тейлора можна зазначити, що вони зіграли вирішальну роль у створенні науки про нормування праці.

Ф. Гілбрет розкладаючи трудові рухи на найпростіші мікроруки заклав основи сучасного методу і систем нормування по мікроелементах (МТМ, БСМ-1 тощо). Він вийшов за межі питання про кількість часу. На відміну від Тейлора, його цікавив якісний бік, якість використання робочої сили з метою створення "єдино найкращого методу" роботи. Потреба у ньому виникла у зв'язку з розвитком масового потокового виробництва, зумовлено машинним темпом роботи. Підтримку цього темпу на певному рівні й намагався забезпечити Гілбрет своєю теорією "вивчення рухів".

Послідовниками Ф. Тейлора і Ф. Гілбрета в галузі організації та нормування праці були Л. Гант, К. Барт, Д. Меррик, Г. Емерсон, А. Файоль та інші вчені і спеціалісти, які розробляли нові принципи управління виробництвом і способи оперативного контролю за його повсякденним ходом і результатами, дослідили вплив різних режимів праці на її продуктивність та інтенсивність, випробували нові системи оплати праці та її нормування.

На відміну від робіт Тейлора, Гілбрета і Ганта, Емерсон ставить питання не тільки про раціональну організацію праці окремого виконавця і навіть виробничого процесу підприємства, а й будь-якої доцільної людської діяльності з точки зору продуктивності і пропонує методику досягнення максимальної ефективності.

Система поглядів Емерсона на раціоналізацію викладена ним у 12 принципах продуктивності, до яких він відносив: виразно поставлені цілі; здоровий розум; дисципліну; справедливе ставлення до персоналу; швидкий, надійний, повий, точний і постійний облік; диспетчерування, розпорядження ходом руху; норми й розклад; нормалізацію умов; нормування операцій; писані стандарти інструкції; винагороду за продуктивність.

Французький інженер А. Файоль - творець принципів організації управління виробництвом. Принципи управління Файоля, що і так званою системою адміністративної техніки, включають поділ праці; авторитет і відповідальність; дисципліну; єдність розпорядження; єдність управління; підпорядкування окремих інтересів загальним; оплату праці; централізацію; ієрархію; порядок; справедливість; стійкість персоналу; ініціативу; згуртованість персоналу.

Отже у теорії та практиці організації й нормування праці зарубіжних країн найбільше заслуговують на увагу, перш за все, детально розроблені методи аналізу трудових процесів і рухів з метою здійснення обґрунтованого нормування і раціоналізації праці. Тепер уже на стадії проектування й підготовки виробництва організація праці стала таким самим об'єктом інженерного проектування, як і технологічний процес, конструкція устаткування й виробів. За допомогою схем, карт, графіків, об'ємних моделей, на яких фіксують різні елементи організації виробництва й праці, розробляють проект нової організації праці на всіх робочих місцях і встановлюють норми часу. Ефективність нових норм зумовлюється тим, що вони ґрунтуються на цілком певній, оптимальній організації праці, закріпленій в технічній документації.

Сучасні системи нормування витрат часу в зарубіжних країнах слід поділяти на чотири групи: системи, в яких затрати часу визначаються за допомогою хронометражних досліджень; методом моментних спостережень; на основі мікроелементів; на основі укрупнених економіко-математичних моделей.

До першої системи належала система Шарля Бедо (один із французьких послідовників Тейлора), згідно з якою вводилася спеціальна одиниця (бедо-одиниця) для вимірювання затрат людської енергії. За цією системою хронометражні дослідження проводились не тільки для визначення тривалості кожного елементу операції, а й темпу виконуваної роботи.

Темп праці за системою повинен відповідати швидкості ходьби 4.5 - 5.6 км/год. У США і Англії визнана вона як 4.8 - 5.6 км/год, у Німеччині 4.5 - 5.5 км/год, у Франції - 4.9 км/год.

Крім методу встановлення норм на основі прямих вимірювань затрат робочого часу в зарубіжних країнах широко застосовують метод обчислення їх на основі заздалегідь розроблених нормативів і, зокрема, нормативів затрат часу на елементарні трудові рухи (мікроелементних нормативів).

Слід зазначити, що деякі найважливіші методи аналізу трудових процесів і нормування праці, наприклад, основні принципи мікроелементного нормування вперше були теоретично і методично розроблені нашим співвітчизником у 1930-32 рр. професором М. В. Йоффе, який опублікував дві праці, де виклав систему мікроелементних нормативів.

До таких систем відносяться такі як: МТМ (Methods - Time Measurement), WF (Work Factors System); ВМТ (Basis Motion Time Study); ДМТ (Dimensional Motion Times), Modapts та ін. Однією з найпоширеніших систем, яка визначає метод і тривалість виконуваної роботи, і система МТМ - "вимірювання часу рухів з урахуванням методів роботи". Методика застосування цієї системи полягає у розчленуванні операції на ряд основних елементів, по кожному з яких проводять необхідні дослідження. За одиницю часу для вимірювання тривалості елементів роботи береться 0,00001 год. Другою за важливістю системою мікроелементних нормативів і так звана система WF - "фактора роботи", де за одиницю часу виконання елемента беруть 0.00001 хв. На основі цих двох систем в Канаді розроблено мікроелементну "систему нормативів на основі руху (ВМТ)", суть якої полягає у вимірюванні основних рухів. Однією з найновіших і так звана "Модульна система мікроелементних нормативів" - Modapts, за одиницю часу в якій прийнято "мод" що і середнім часом руху пальця ($1/7\text{сек}=0,129\text{сек}$).

У колишньому СРСР вперше визначено поняття НОП і завдання по удосконаленню нормування праці були дані на I - II Всесоюзній конференції з НОП. А вже в 1923 році на території колишньої Радянської країни створено 58 наукових установ, у тому числі на Україні у Харкові, Одесі, Києві. У 1921 році було створено Центральний науково-дослідний інститут праці (ЦІП), який очолював О.К. Гостев. На початок 30-х років ЦІП мав 1700 навчальних пунктів, 20 тис. інструкторів, готував висококваліфікованих робітників майже 200 професій, впроваджував свої роботи більш як на 400 підприємствах. Крім спеціальних установ була створена ліга «Час», яку очолював П.М. Корженцев. Успішному розвитку промисловості значною мірою тоді сприяв рух за підвищення продуктивності, стаханівський рух. Поряд з роботами Гостева О.К., Керженцева П.М. з'явилися книги О.А. Єрманського, В.І. Бехтерева, М.А. Міславського, С.Г. Струмліна.

Вагомий внесок в теорію і практику організації і нормування праці зробив Всеукраїнський інститут праці (ВУІП) у Харкові. Інститут вивчав конкретні умови праці в промисловості і держа-

вних установах. Однак головну увагу ВУІП зосередив на вивченні процесів, розробці методики підготовки робітничих кадрів, дієвість якої перевірялась безпосередньо на підприємствах.

Робота по аналітичному формуванню праці була розпочата інженером-технологом І.А. Семенимовим, який створив лабораторію для визначення режимів різання і проведення хронометражних досліджень трудових процесів. Дослідження процесів праці проводили деякі російські вчені Ф.Ф. Єрісман, М.С. Уваров, В.М. Бехтерев, І.М. Сеченов та інші. Після революції при кожній профспілці були створені Бюро нормування, які у подальшому називались техніко-нормувальними бюро (ТНБ). Особливу увагу вони зосереджували на так званому розціночному нормуванні, тобто норми виконували розподільчу функцію. Обсяг норм зростав і через те було зроблено перехід до приблизного нормування для найбільш типових операцій. В результаті вже у 1918 р. стали використовуватися типові норми, які слугували орієнтиром при визначенні рівнів продуктивності праці. Одночасно законодавчо закріплювалися деякі загальні принципи нормування праці. В 30-і роки було закладено підвалини плановому одночасному перегляду норм і відрядних розцінок, значно розширено нормативно-дослідницьку роботу. У 1935 році під керівництвом Є.П. Надейської була розпочата розробка нормативів режимів роботи устаткування. Це була фундаментальна робота, результати якої і зараз не втратили актуальності. Ця ж група розробила основні положення, інструкції по вивченню затрат часу спостереженнями.

У післявоєнний період, починаючи з методу інженера Ковальова, розпочалась розробка прогресивних норм виходячи з кращих прийомів виконання робіт. На початку 50-х років було створено єдиний законодавчий орган - Держкомпраці і Науково-дослідний інститут праці. Для вирішення питань координації, планування роботи і єдності методики розробки нормативів, створюється Центральне бюро промислових нормативів з праці (ЦБПНП), яке розгорнуло роботу по підготовці єдиних галузевих норм і загальнопромислових нормативів. При розробці останніх були прийняті до уваги основні положення по нормуванню праці, підготовлені науковою радою Держкомпраці і видані у 1957 р. Перші загальнопромислові нормативи були по суті загальномашинобудівними. Це був значний крок в усуненні різнобою в нормативах і паралелізмі в роботі нормативно-дослідних організацій.

За період з моменту створення Держкомпраці, НДІ праці, ЦБПНП і їх філій у республіках колишнього СРСР проведена велика робота - розроблено нормативи на 80% робіт машинобудівного комплексу.

Серед окремих вчених, хто займався проблемами нормування праці був А.К. Гостев, книга якого «Организация и нормирование труда» вийшла у 1929 р. Розвиток теорії нормування праці на протязі трьох десятиліть було пов'язане з іменем професора Московського верстатостроительного інституту Я.М. Пунского. Його роботи були спрямовані на удосконалення нормування, розробки методики встановлення норм праці, принципу досягнення рівної напруженості норм.

Методичні питання нормування праці отримали подальший розвиток в роботах професора Г.Ф. Орентліхера, який довів можливість створення перших вітчизняних загальномашинобудівних нормативів часу. Суттєвий внесок в розробку нормативів часу вніс науковий співробітник Харківського НДІ технічного нормування В. П. Камплеєв.

У 1933 році В.П. Камплеєвим була виконана робота про основи структурної будови робочих операцій по елементах. При обґрунтуванні поняття про елементні операції він запропонував виходити з того, що визначення елемента повинно забезпечувати можливість однакових рішень при розкладанні операції; елемент повинен уявляти цілком закінчену дію; зміст елементів повинен бути практично притаманним як для вивчення їх тривалості, так і для проектування операцій.

У статті М.М. Шахназарова було вперше запропоновано в нормуванні праці використовувати економічний аналіз. А Богданов І.А. публікує статтю про удосконалення звітних показників стану нормування праці на промислових підприємствах. Г.І. Образцовим був написаний перший радянський посібник по нормуванню праці в металообробці «Основы технического нормирования» в 1923 році.

У післявоєнний період були продовжені роботи по удосконаленню теорії й практики нормування праці. В 1946 р. А.А. Труханов опублікував методику розрахунку нормативів часу, яка ґрунтується на співвідношеннях тривалості рухів. Досвід застосування мікроелементних нормативів у 1952 р. був узагальнений Ю.Д. Лігським і Н.Д. Севастьяновим. Значна кількість досліджень була присвячена вибору оптимальних режимів обробки металів і методиці розрахунку норм (Т.В. Толченев, Н.Н. Захаров та інші).

В останні роки основні наукові результати були отримані по класифікації і комплексному обґрунтуванню норм праці, методам вивчення трудових процесів, оптимізації кількості спостережень при хронометражі і ФРЧ методам розробки нормативів часу, укрупненим нормативам чисельності, застосуванню математичних методів і ЕОМ в нормуванні, нормуванню праці на відпочинок, нормуванню праці багатOVERSTATників, нормуванню процесів освоєння операцій, дослідженню напруженості норм праці, нормуванню праці допоміжних робітників, нормуванню праці службовців, нормуванню швидкості трудових рухів і складності робіт, нормуванню при бригадній організації праці, управлінню нормуванням, нормуванню затрат і результатів праці, мікроелементному нормуванню.